

מדינת ישראל חוגגת 70 שנה להקמתה

כריכת אלבום התצלומים הראשון בעולם (משנת 1841):
"LESEXCURSIONSDAGUERIENNES"
("הטיולים הדאגריים")

משנת 1839 עד הקמת המדינה

אין כוונה לעסוק בהיסטוריה של עם ישראל אלא בתקופה אשר הובילה להקמת המדינה, וזאת בקצרה ממש.

כמגזין העוסק בצילום, הוחלט להתחיל בשנת 1839 והקשר, שזו השנה בה הוכרזה המצאת הצילום.

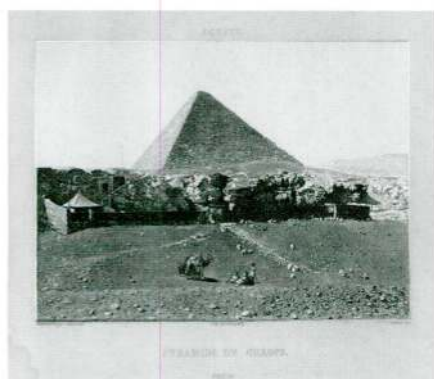
הרי נכתבו ספרי היסטוריה רבים, אבל מאז המצאת הצילום לא עוד די במילים, וההוכחות החזותיות החותכות הן תמונות המקומות והתושבים שצולמו.

המצאת הצילום בשיטת "דגרוטיפ"
בעיני העולם נקרא השטח הגיאוגרפי של הארץ פלשתינה ללא גבולות מוגדרים, אולם העולם בו התושבים הם בני הדת הנוצרית כינה אותו "ארץ הקודש" – באנגלית "The Holy Land" ובצרפתית "La Terre Sainte".

כאשר הוכרזה המצאת הצילום לא היו אז מטוסים ומעטים מאד יצאו מגבולות ארצותיהם, קל וחומר בגלל הסכנות אשר ארבו בדרכים. בגלל כל הסיפורים אשר שמעו או קראו אודות מקומות בעולם ובעיקר אקזוטיים, סקרנותם לראותם הייתה רבה. הנוצרים, מבחינה דתית, ודאי נמשכו עוד יותר אל "ארץ הקודש". לכן, לאחר ההכרזה על המצאת הצילום על-ידי הממציא הצרפתי לואי מנדה דאגר, האופטיקאי ויצרן מצלמות דגרוטיפ, לראבור, בעל חוש מסחרי, היה הראשון אשר ניצל את סקרנותם של התושבים לראות מקומות אלה, הדרך אמנים כיצד לצלם, צייד אותם במצלמות "דאגרוטיפ" ושלח אותם אל "ארץ הקודש" והארצות האקזוטיות אשר מסביב לה: מצריים וסוריה.

התמונות הראשונות מ"ארץ הקודש" היו דגרוטיפים של ירושלים, נצרת, עכו ובית לחם, וצולמו על-די פרדריק גופיל-פאסקה (Frederic Goupil-Fesquet) והוראס ורנה (Horace Vernet).

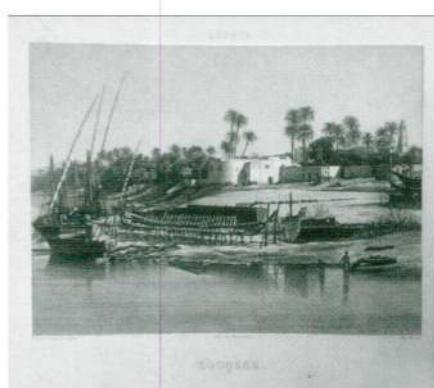
הן הופיעו באלבום התצלומים הראשון בעולם: "LES EXCURSIONS DAGUERIENNES" ("הטיולים הדאגריים").

תצלום מתוך האלבום: מצרים

תצלום מתוך האלבום: נצרת

תצלום מתוך האלבום: מצרים - לוקסור

תצלום מתוך האלבום: ביירות

מלבד התמונות אשר בעמוד זה,
כל יתר התמונות ההיסטוריות בכתבה
"מדינת ישראל חוגגת 70 שנה להקמתה"

פורסמו בכתבות המגזין "עולם הצילום" במהלך 35 שנים מאז ייסודו

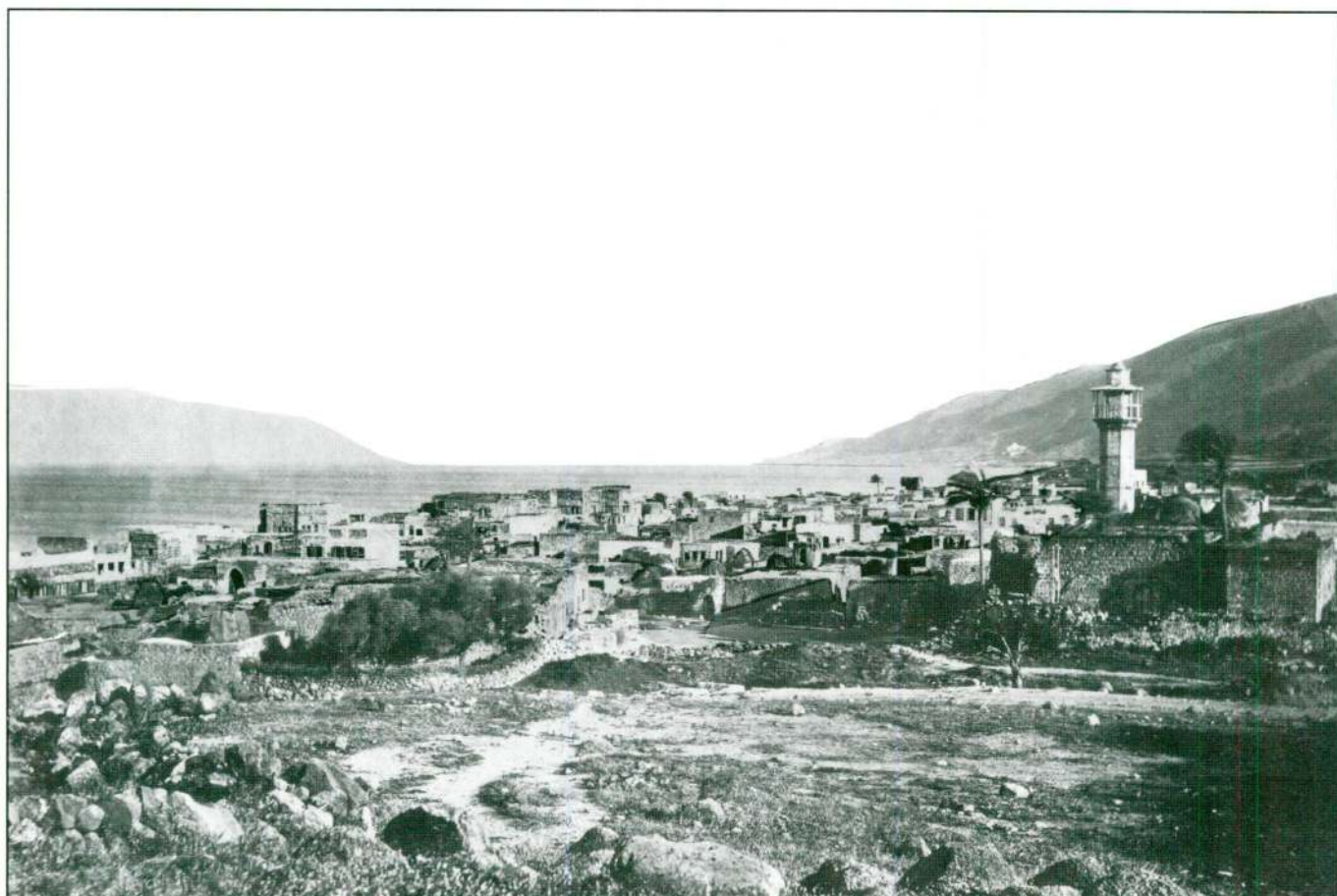

ים כנרת, דגרוטיפ, ראשית שנות הצילום לאחר המצאתו, צלם בלתי ידוע, אוסף ניסים סנואה

אמנם מצויות תמונות המעידות כי בשנים הראשונות לאחר המצאת הצילום אחרים גם צילמו ב"ארץ הקודש", אולם מאחר ולא רשמו את התאריך, שמות האתרים וביחס לשמותיהם, אלה הינם מוגדרות: "צלמים בלתי ידועים".

מעניין כי אחד האתרים המצולמים ביותר הוא ים כנרת (באנגלית נקרא Sea of Galilee) ובעמוד זה מוצגים שני תצלומים שצולמו מזוויות שנות לחולטין ויכולים להיווכח כי אף לא אחד דומה למראות ים כנרת שאני מכירים היום. בעצמי אני מזהה כי אכן צולם ים כנרת, וזאת קבע מומחה בינלאומי בתחום זה.

כאמור, גם התאריך לא צויין אבל אין ספק, על-פי אותו מומחה, כי הם צולמו בשנים הראשונות לאחר המצאת הצילום.

ים כנרת, דגרוטיפ, ראשית שנות הצילום לאחר המצאתו, צלם בלתי ידוע, אוסף ניסים סנואה

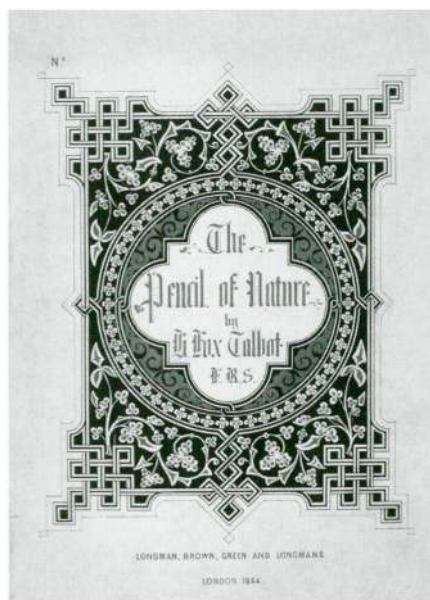
המצאת הצילום בשיטת הלוח הרטוב

באותה שנה יש לזקוף לפרדריק סקוט ארצ'ר (Frederick Scott Archer) תהליך יעיל יותר: תהליך הקולודיון. המצב האידיאלי עבור הצלמים היה המצאה המספקת את יתרונות הדאגרוטיפ והטלבוטיפ (נקרא גם קאלוטיפ) בתהליך אחד: הבהירות והפירוט אשר בתהליך של דאגר והיכולת להדפיס מספר תמונות רב בצילום אחד אשר בתהליך הנגיטיבי של טלבוט. סרטים שקופים לא היו קיימים באותם זמנים והאפשרות היחידה היתה שימוש בזכוכית. על אף יעילות תהליך הקולודיון, היה לו חיסרון משמעותי: הקולודיון מתייבש מהר ולפיכך יש לצפות אותו על גבי לוח הזכוכית בעודו רטוב ולצלם מיד. לכן נקרא התהליך: "תהליך הלוח הרטוב".

בגלל חיסרון משמעותי זה נדרשו הצלמים לשאת ציוד רב ועל אף זאת לא נרתעו מכך כי לא היו מוכנים לוותר על האיכות הגבוהה והפופולריות שלו נמשכה 30 שנים.

כאשר מצלמים קרוב לבית או לאולפן צילום, נשיאת הציוד היתה נסבלת, אבל מה לומר על הצלם האנגלי רוג'ר פנטון (Roger Fenton) אשר כדי לתעד את מלחמת קרים בתצלומים, נאלץ לשאת בעגלה רתומה לסוס את ציוד הצילום, מלאי לוחות זכוכית, הכימיקלים לציוף לוחות הזכוכית, הכימיקלים לפיתוח תמונות ועוד... מעשיית, העגלה שלו שימשה בעיקר לחדר חושך בו הוא מרח את הקולודיון על הלוח הרטוב ולאחר הצילום ביצע את תהליך פיתוח התצלום (פנטון למד את כל התהליך אצל גוסטב לה גריי). מובן כי העגלה הרתומה לסוס גם אפשרה לו להתנייד הרבה יותר בקלות בין שדות המלחמה. רוג'ר פנטון נחשב צלם מלחמה הראשון בהיסטוריה של הצילום.

באותה עת לא היתה קיימת שיטת דפוס להדפסת תצלומים. טלבוט פתר את הבעיה בדרך הבאה: בכישרון רב, שהרי לא היה זה מקצועו, הוא הכין את דפי הדפוס בהם הכיתוב, הגרפיקה והעימוד וכמו כן כריכת הספר, והשאיר דפים ריקים בהם הדביק את תצלומיו לאחר הוצאת הספר לאור.

הספר "THE PENCIL OF NATURE" ("עפרון הטבע")

רבים חיפשו דרך לשפר את איכות הנגיטיב בגלל יתרונו המאפשר כאמור להדפיס מספר תצלומים רב מאד. ביניהם ראוי לציון מיוחד הצרפתי גוסטב לה גריי (Gustave Le Gray) אשר בשנת 1851 הצליח לשפר את התהליך על-ידי ציפוי הנייר בשעווה לפני חשיפתו.

כאדם העוסק בהיסטוריה של הצילום וכיהודי, ידעתי כי בעת המצאת הצילום אין יהודים ילידי "ארץ הקודש" שהייתה להם זיקה כלשהי אל הצילום. אני משתמש במונח "ארץ הקודש" שהיה מקובל אז, אבל עבורנו היהודים, ברור כי זו הייתה ארץ ישראל תחת כיבוש האימפריה העות'מנית.

מכל מקום, סך כל האוכלוסיה לפי מפקדים שנערכו בשלהי שנות ה-40 עמד על 224.00 נפש בקירוב, מתוכם 78.6% מוסלמים, 13.4% נוצרים וכ-8% יהודים שהיוו כ-18.000 נפש. ליהודים היו די בעיות פרנסה ובטחון, כך שיש ספק אם בכלל שמעו על המצאת הצילום. עובדה היא כי על-פי מפקד האוכלוסין שנערך על-ידי השלטון העות'מני בשנת 1878 ירד שיעור היהודים ל-5% מקרב כלל האוכלוסיה. נתונים אלה מבהירים את הקשיים שהיו ליהודים, כך שיכולים להבין כי התעניינותם בצילום וודאי לא העסיקה אותם. כמו כן מבהירים את חשיבות עלייה של יהודים לארץ לחיזוקם. העלייה הראשונה היתה בין השנים 1882-1903. צלמים מקצועיים יהודים הגיעו לארץ החל מהעלייה השנייה, בין השנים 1904-1914. אבל לא נקדים את המאוחר ונחזור לצלמים מראשית המצאת הצילום לאחר שנת 1839. הצלמים הראשונים צילמו בשיטת דאגרוטיפ של הממציא הצרפתי דאגר.

המצאת הצילום בשיטת "טלבוטיפ"

באותה תקופה אנגלי בשם פוקס טלבוט עסק אף הוא בהמצאת צילום וכאשר הגיעו החדשות מפריס על הדאגרוטיפ, חשש כי יתכן ששניהם השתמשו באותה שיטה ובשנת 1839 מיהר לפרסם את המצאתו: טלבוטיפ. אולם הסתבר כי שתי ההמצאות שונות לחלוטין זו מזו:

לעומת שיטתו של דאגר בה התקבלה תמונה פוזיטיבית ישירות, בשיטתו של טלבוט התקבלה תמונה נגטיבית ובהדפסת-מגע הפכה פוזיטיבית. התוצאה של דאגר לאין שיעור טובה מזו של טלבוט ועם זאת, לשיטתו של טלבוט היה יתרון משמעותי: בדאגרוטיפ בכל צילום מתקבלת תמונה אחת ואילו בטלבוטיפ בכל צילום מתקבל נגטיב, ממנו ניתן להדפיס אין ספור תמונות. הבעיה בטלבוטיפ שהנגטיב היה על נייר ובהדפסה הסיבים שלו פגעו באיכות התמונה. אגב, באותה לא היו קיימים מונחים פוזיטיב ונגטיב. התוצאה של הדפס מגע כינו "הדפס הפוך" והתוצאה של הדפסת העתק הפוך כינו "היפוך העתק הפוך". רק לאחר מכן כינה אותן סר'ג'ון הרשל "נגטיב" ו"פוזיטיב". איני יודע אם בהשפעת אלבום התצלומים הראשון בעולם של דאגר שהופיע בשנת 1842 "LES EXCURSIONS DAGUERRIENNES" ("הטיולים הדאגריים"), אבל בשנת 1845 הוציא לאור טלבוט ספר התצלומים הראשון בעולם "THE PENCIL OF NATURE" ("עפרון הטבע").

1856. הצלם האנגלי רוג'ר פנטון (Roger Fenton) בעגלה רתומה לסוס מלחמת קרים

בונפס הגיע לאזור לראשונה בשנת 1860 כחייל בחיל המשלוח הצרפתי, שנשלח להגן על המיעוט הנוצרי המרוני בלבנון. הוא חזר למולדתו, אך לבו נשאר במזרח. בשנת 1867 שב ללבנון עם משפחתו כאמור לעיל.

* סטף ורטהיימר הוא תעשיין ישראלי, מייסד מפעל "ישקור", זוכה פרס ישראל וחבר הכנסת התשיעית מטעם התנועה הדמוקרטית לשינוי (ד"ש). סטף ורטהיימר, הידוע ברוח ציונית, פעל ללא לאות לקידום התעשייה בארץ ישראל, יזם את הקמת גוש תפן ואזור התעשייה "תפן" בגליל המערבי. באזור התעשייה הקים סטף גן תעשייה שמטרתו לסייע לפיתוח יוזמות יצרניות, בדגש על ייצור רב לצד המפעלים הקים מוזיאונים וניתן בו מקום רב לאמנות. בנוסף הקים גם מפעלי תעשייה בגליל והיה שותף בהקמתו של "כפר ורדים", שעם השנים הפך ליישוב הקהילתי הגדול בצפון הארץ. סטף מצטיין כאיש רב-פעלים ראויים לשבח. בנאומו בפתחת תערוכה במוזיאון הצילום הדגיש הקשר ההדוק בין יצירה תעשייתית ובין יצירת אמנות. בתום נאומו הזכיר לי כי התחיל דרכו בתיקון מצלמות.

באינטרנט פורסמו פרטים מעניינים מתוך האתר הבא www.zionistarchives.org.il/Pages/Bonfils.aspx וחלקם שלא היו ידועים לנו מצוטטים כאן לידיעת הקוראים:

סיפור התגלותו של הצלם פליקס בונפס מתחיל באוקטובר 1971 בעיירה קיימברידג' הסמוכה לבוסטון. באישון לילה אירע פיצוץ במוזאון הימי ברחוב בעיר. המטרה - מרכז מחקר מלחמתי, שהיה ממוקם בתוך המוזאון. הפיצוץ פער חור בתקרת המוזאון, ובכך חשף עליית גג נשכחת, שבה נמצא "סליק" של ארגוני תצלומים ישנים. כשפתחו אנשי המוזאון את הארגזים, הם נדהמו למצוא מעל 28,000 תצלומים מהלבנט, רובם מן המחצית השנייה של המאה ה-19. כך נחשף המצבור הגדול ביותר של ראשית הצילום במזרח התיכון. מעל 800 התצלומים היו חתומים על ידי פליקס בונפס.

מעט מאוד היה ידוע על הצלם בראשית שנות ה-70 של המאה ה-20. גילוי התצלומים העלה לתודעה את חשיבותו הרבה של צלם זה, שהוא החשוב ביותר מראשית הצילום בלבנט.

הצילום בתהליך הלוח הרטוב תרם לגידול מספר צלמים משמעותי מאד ברחבי העולם. לאחר המצאתו ידע הצילום ב"ארץ הקודש" תנופה רבה והצלם החשוב ביותר אשר תיעד אותה לעין שיעור יותר מכל צלם אחר היה הצרפתי פליקס בונפס (Felix Bonfils). הוא תיעד אותה במאות צילומים איכותיים יחסית ולא רק את נופיה ואתריה אלא גם את תושביה. לכן, על אף שגם צלמים אחרים ממדינות שונות תיעדו אותה, החלטנו להציג מספר תצלומים רב שלו בלבד מעל עמודים אלה. התצלומים המוצגים הם אוסף של ניסים סנואה אשר רכש אותם בזכות אלי למברגר ז"ל שהקים את מוזיאון הצילום (היחידי המציג רק יצירות צילום בישראל) במימון סטף ורטהיימר*.

מי היה פליקס בונפס?

פליקס בונפס היה צלם צרפתי ידוע בעולם בצילום ארץ הקודש ובמדינות מסביב לה. בשנת 1867, בגיל 36, היגר עם משפחתו מפריז לביירות בירת לבנון ושם הקים חנות צילום בשם Maison Bonfils ("בית בונפס").

245. Mur des Juifs un vendredi. — The Jews walling place, a Friday.

שנות ה-70, הכותל המערבי (בונפס כינה אותו "כותל היהודים") ביום שישי, צילום: פליקס בונפס, אוסף ניסים סנואה

משפט דרייפוס

מודעותו ורגשותיו של הרצל למעמד היהודים ומצבם העמיקו כאשר סיקר משפט דרייפוס כשליח העיתון "נויה פריה פריסה" בפריז.

הרצל היה עד לישיבות בית המשפט ולמתן פסק הדין בדצמבר 1894, להלכי הרוח בדעת הקהל ולעמידתו הגאה של דרייפוס. הוא שמע את צעקות ההמון "יודאס! בוגד!" בטקס הסרת דרגותיו של דרייפוס, שהורשע בבגידה, ואת תשובתו: "אני אוסר עליכם לגדף אותי!", בינואר 1895. בכתבה של הרצל על הטקס נכתב שההמון קרא לעבר דרייפוס: "מוות לבוגד".

הרצל היה מוטד מכך שבצרפת – שבה היה מספר היהודים מועט – השתרבו לשערורייה שמות בנקאים יהודים ונוצרה אווירה שלילית כלפי אלה שכוננו "היהודים המוכרים את צרפת".

האנטישמיות היתה ידועה במזרח אירופה בה התגוררו רוב היהודים, אולם לעיתים התפתחותה התחילה בגלל אירוע אחד אשר הצית אותה, כמו למשל משפטו של דרייפוס בצרפת.

בעקבות אירועים אלו שוכנע הרצל שעל היהודים לעזוב את הגולה ולהקים מדינה יהודית ריבונית ועצמאית. כך החל להתגבש אצלו הציוני-המדיני.

בשנת 1896 פרסם הרצל את ספרו "מדינת היהודים" (*Der Judenstaat*). שבו הציע פתרון מעשי לבעיית היהודים. בספר הדגיש שיש להשיג הכרה בינלאומית ומשפטית בזכויות העם היהודי על מדינה משלו. למימוש חזונו החל הרצל בפעילות דיפלומטית נרחבת בקרב יהודים ובעיקר בין מנהיגי מדינות וארגונים, שמהם קיווה לקבל הצהרה בזכות הקמת מדינה ליהודים, במסמך הכרה רשמי.

בשנת 1895 החל בנסיונותיו לשכנע יהודים עשירים לתמוך בתנועה הציונית בהנהגתו. הוא פנה אל הברון הירש וכן אל הברון רוטשילד לשיחה פוליטית-יהודית, אולם הוא נחל אכזבה. כתוצאה מהסירוב החליט לפנות ישירות לעם היהודי וכתב את ספרו "**מדינת היהודים**" – קריאה לרכז את היהודים במדינה עצמאית משלהם. בימים 18–29 ביוני 1896 נפגש עם יועצי הסולטאן העות'מאני בקושטא, הציע תוכניות להתיישבות יהודים בארץ ישראל, שרובן ככולן נדחו. אחרי כן נפגש עם קיסר גרמניה וילהלם השני, שעמד בראש הקיסרות הגרמנית, בקונסטנטינופול. בנוסף נפגש גם עם ראש ממשלת אוסטריה, ארנסט פון קרבר, 11 פעמים בין פברואר ליולי 1900.

לאחר אכזבתו המשיך הרצל להוביל את התנועה הציונית וכדי לקדם את הרעיון הציוני, הגיע למסקנה שהיא זקוקה ל"שופר" להפצת תורתה בקרב היהודים. לכן בשנת 1897 ייסד בווינה את העיתון "**די ולט'**" ("העולם") להפצת רעיונות הציונות. "תחת דגלה של ציון מתכנסים כולנו. אך אם גם נשואות עינינו אל מטרה רחוקה, אסור לנו להסיח את דעתנו ממצבם הנוכחי של היהודים".

לא נציין את כל המדינות בהן האנטישמיות השפיעה על יהודים לברוח מהן, אבל נציין כדוגמה את האנטישמיות בהונגריה אשר גרמה לדמות הבולטת ביותר לפעול בחזון הקמת בית ליהודים בארץ ישראל: בנימין זאב הרצל.

בנימין זאב הרצל

הרצל נולד בבודפשט, הונגריה במאי 1860 והתגורר בילדותו בבית סמוך לבית הכנסת הגדול של הקהילה, בו עלה לתורה בבר מצווה. תחילה למד הרצל בבית ספר יסודי יהודי. לאחר מכן למד בגימנסיה ריאלית ציבורית והפסיק את לימודיו בה בגלל האווירה העוינת כלפי יהודים בשל דתם שהוצגה כעבודת אלילים. אחר כך למד בגימנסיה היוקרתית הלותרנית, שבה כמעט מחצית התלמידים היו יהודים.

בשנת 1878 עבר עם משפחתו לווינה, שם למד משפטים וסיים בשנת 1884 כדוקטור למשפטים. בתקופת לימודיו, היה עד לא אחת לביטויי אנטישמיות, ולבסוף נטש אותה עקב כך. הרצל עסק במקצוע רק שנה אחת ומאז התמסר כמעט לגמרי לעיתונאות ולספרות. לדבריו, הפסיק לעסוק במשפטים בגלל "תקרת הזכוכית" שמנעה קידום יהודים.

בשנת 1891 נשלח לפריז ככתב העיתון הווינאי החשוב "נויה פריה פריסה" (*Neue Freie Presse*). בהיותו בווינה נתקל שוב בגילויי אנטישמיות. בשנת 1894 כתב הרצל את מחזהו "הגטו החדש", בו תיאר דמות צעיר יהודי במתח מובהק בין שמירה על הערכים היהודיים ובין הרצון להשתלב בחברה ולהיות מודרני. הצעיר מחפש פתרון יהודי-אישי. הרצל ראה את המחזה כאמצעי להעלות את השאלה היהודית לדיון פומבי-עולמי.

חיי היהודים המשיכו להתנהל כרגיל עם התמודדות המציאות היום-יומית שתוארה לעיל. הישועה בה בעקבות התרחשויות שליליות אשר פגעו ביהדות בארצות חוץ וכתוצאה מכך, השפיעו על שינויים בארץ.

חשיבותה של "ארץ הקודש" וסביבתה אצל מנהיגי המעצמות האירופאיות התגברה. האירופאים התעניינו ביתרונות האסטרטגיים, הכלכליים והמדיניים של ארץ הקודש. ההסכמים נועדו להסדרת היחסים בין טורקיה לבין המעצמות, במיוחד לגבי חופש התיישבות של נתינים ותנועה הדדית של סוחרים. אולם לא היתה אותה משמעות זכויות יתר וזכויות ייחודיים ששליטי האימפריה העות'מאנית העניקו בשטח ריבונותם לנציגי מדינות אירופה ולנתיניהן הלא-מוסלמים, ובכלל זה היהודים.

המשטר הפריע להתפתחות הארץ, אולם סייע להקמת ההתיישבות היהודית בערים ובחקלאות. שינויים חלו, עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה.

בשנת 1838 נפתחה הקונסוליה הבריטית, האירופאית הראשונה ב"ארץ הקודש". בשנת 1840 עזרו המעצמות לטורקיה לגרש את הפולשים המצרים ששלטו אז בחלקים בארץ. באזורים שמחוץ לירושלים שימשו גם יהודים בתפקיד סגני-קונסול של מעצמות אירופאיות: ב'פו, בעכו, בצפת ובגליל. הקונסולים היהודים שמרו על יחסי גומלין הדוקים ביניהם. בעקבות התערבות המעצמות האירופיות, באו לארץ תיירים, מהגרים נוצרים, ומיסיונרים, שהתיישבו בה ופיתחו אותה. כך, לדוגמה, בשנת 1844 נפתח בירושלים בית החולים של המיסיון האנגלי. לאחר שבשנת 1865 הוקם מגדלור יפו, עברו בנמל יפו אניות משש חברות ספנות וכל שבוע פקדו אותו חמש אוניות נוסעים. בשנת 1867 בוטל החוק העות'מאני האוסר רכישת קרקעות ובניית בתים ע"י נתינים זרים. בשנת 1869 החלו להשתמש בעגלות רתומות לסוסים, כתחליף לרכיבה על חמורים וסוסים, בדרך יפו-ירושלים. בעגלה הרשמית הראשונה שעלתה לירושלים נסע פרנץ יוזף הראשון, קיסר האימפריה האוסטרו-הונגרית. במסעו, חנך הקיסר את הדרך החדשה לעיר ואת הקמת פונדק הדרכים בשער הגיא. אז החלה תנועה ערנית של נוסעים ותיירים במסלול זה. כך היה המצב בארץ בתקופה זו.

על אף ההתפתחויות החיוביות האמורות, מצב חיי היהודים כמיעוט בארץ לא היה קל והפתרון היחיד האפשרי היה חיזוק היישוב ע"י הגברת מספרם באמצעות עלייה מהגולה. באותה תקופה בה גברה התעניינות מנהיגי המעצמות האירופאיות, בחלק המדינות גברה גם האנטישמיות וזו גרמה לבריחת יהודים מארצות בהן התחוללה.

בשנת 1900 נערך, **הקונגרס הציוני הרביעי** בלונדון. בשנת 1901, **בקונגרס הציוני החמישי**, הוכרז על ייסוד "הקרן הקיימת לישראל", כארגון שתפקידו לרכוש קרקעות להתיישבות יהודית.

ב-1 ביולי 1904 התגלתה אצל הרצל דלקת ריאות. הוא כתב צוואה, ובה ביקש להקבר בהלוויה צנועה ושלא יישאו נאומים על קברו. "רצוני בלוויה של המעמד העני-ביותר, לא נאומים ולא פרחים. רצוני להיקבר בארון מתכת, באחוזת הקבר ליד אבי, לשכב שם עד שהעם היהודי יעביר גופי לארץ-ישראל". ב-3 ביולי 1904 נפטר כשהוא רק בן 44 שנים, פחות מ-10 שנים לאחר תחילת פעילותו הציונית, וכ-44 שנים לפני הקמת מדינת ישראל. הוא נטמן בבית העלמין בווינה.

בחודש אוגוסט 1949, על-פי בקשתו בצוואתו, הועברו עצמותיהם של הרצל, הוריו ואחותו מבית העלמין בווינה לירושלים, על-פי חוק שהתקבל בכנסת ב-10 באוגוסט 1949.

קברו של הרצל נקבע בהר הרצל בירושלים, הקרוי על שמו. ההלוויה הממלכתית נוהלה על ידי הרבנות הצבאית. המצבה על קברו הוקמה בשנת תש"ך 1960.

מילותיו של בנימין זאב הרצל כתובות על גלויה עם דיוקנו של הקיסר הגרמני שראתה אור לכבוד ביקורו בארץ ישראל

הרחבנו רבות בפרטים על הרצל כי תרומתו אדירה כחווה הקמתה של מדינת ישראל ואכן התממשה, כפי שכתב ביומנו בשנת 1897 כאשר כינס את הקונגרס הציוני הראשון:

"...בבזל ייסדתי את מדינת היהודים. אם אומר זאת בקול היום, יענה לי צחוק כללי. אולי בעוד חמש שנים, בוודאי בעוד חמישים שנים, יודו בכך כולם."

בינואר 1904 ניסה הרצל לבקש את תמיכתו של האפיפיור פיוס העשירי בתנועה הציונית, אולם נתקל בסירוב.

הרחבנו עד כאן כדי להמחיש:

(1) מצבם של היהודים בארץ;

(2) המאמצים הרבים של הרצל בגיוס תמיכה כספית מיהודים עשירים בעולם ללא הועיל;

(3) המאמצים הרבים של הרצל ופגישותיו עם מנהיגים בעולם במטרה לשכנע אותם להכיר בתנועה הציונית, אך בכולן נחל אכזבה.

הרצל לא נכנע לכל כשלונותיו ופעל לייסוד הקונגרס הציוני ומוסדות התנועה הציונית.

בשנת 1897 כינס את **הקונגרס הציוני הראשון** בבזל שבשווייץ. ביומנו כתב: "...בבזל ייסדתי את מדינת היהודים. אם אומר זאת בקול היום, יענה לי צחוק כללי. אולי בעוד חמש שנים, בוודאי בעוד חמישים שנים, יודו בכך כולם."

1901. הרצל משקיף ממרפסת מלון שלושת המלכים בבזל שבשווייץ, בעת הקונגרס הציוני החמישי, צילם: אפרים משה ליליין

בשנת 1898, **בקונגרס הציוני השני**, הוחלט על ייסוד בנק ציוני לסיוע ברכישת זכויות על ארץ ישראל מהסולטאן הטורקי.

בשנת 1899, **בקונגרס הציוני השלישי**, אושר הניסוח הרשמי של דרישת הזכויות. הוקמה חברת Jewish Colonial Trust, שנקראה לאחר מכן "אוצר התיישבות היהודים" והקימה את "בנק אנגלו-פלשטינה", שהפך לאחר מכן ל"בנק לאומי".

1898. בנימין זאב הרצל וחברי המשלחת בדרכם לבקר בא"י, על סיפון אוניית קיטור רוסית אל חופי יפו.

באוקטובר 1898 נסע הרצל בראש משלחת לארץ, במטרה להיפגש עם הקיסר הגרמני וילהלם השני, בעת ביקורו "בארץ הקודש". הוא נפגש עימו פעמיים: במקווה ישראל ובירושלים. לאכזבתו, הובהר בהן כי הקיסר הגרמני אינו מוכן להעניק חסות להתיישבות יהודית בישראל, וכי עליו לפנות ישירות לסולטאן. בתמונה המתעדת את הפגישה במקווה ישראל, נראה הקיסר יושב על סוס ומביט על הרצל.

1898. פגישת הרצל עם קיסר גרמניה

כאשר הרצל ביקר בירושלים, הוא סייר בחוצות העיר העתיקה והתרשמותו הייתה "עיר מזרחית אופיינית קטנה, חרבה בחלקה". הגעתו של הרצל למושבות הייתה בעל חשיבות רבה עבור התושבים. כך היה בראשון לציון ובנס ציונה, ובתום ביקורו שרו הנוכחים "עוד לא עבדה תקוותנו" (התקווה).

בשנים 1902-1903 פעל הרצל באימפריה הבריטית, אך גם בה נדחו בקשותיו להגירת יהודים ממזרח אירופה וכל הצעותיו להקמת מדינה ליהודים.

בשנת 1846 קיבל מונטיפיורי תואר אצולה מן המלכה ויקטוריה, אשר אישרה לו גם לקבוע על סמל משפחתו את הכיתוב "ירושלם" באותיות עבריות

הוא קידם את התיישבות היהודית מחוץ לחומות ירושלים, סייע לפרנסת תושבי העיר ועודד את העבודה היצרנית ואת עבודת האדמה. כמו כן פעל לשיפור שירותי הרפואה בירושלים.

ביום 28 ביולי 1885, בהיותו בן 100, הלך לעולמו גדול התורמים ליישוב היהודי ולתושבי בארץ ולו חלק מכובד בהיסטוריה של ארץ ישראל: חמש שכונות נקראות על שמו בירושלים: מזכרת משה, זיכרון משה, אוהל משה, ימין משה – בנחלאת ובעיר הישנה, וקריית משה – שהפכה לשכונה גדולה בכניסה לירושלים. טחנת הקמח שהקים עומדת עד היום בשכונת ימין משה, הנקראת על שמו. הטחנה משכנת היום מוזיאון קטן על מונטיפיורי ופועלו, ובצדה העתק משוחזר של המרכבה שבה נהג לתור את הארץ. בתל אביב הוקמה שכונת מונטיפיורי והרחוב המרכזי בה הוא שדרות יהודית על שם אשתו. בערים ירושלים, תל אביב – יפו, חיפה, נתניה, פתח תקווה, קריית אונו וחולון, רחובות על שמו. שיר נכתב עליו ועד היום שומעים אותו רבות מפי יהורם גאון ברדיו ובטלוויזיה.

בשנת 1849 התקבל בשמחה ע"י תושבי ירושלים. ביום שלפני כניסתו לעיר, יצאו רבנים ובראשם הרב הראשי, לקבל את פניו. מוקדם בבוקר יום כניסתו נתמלאו הדרכים יהודים רבים. האוהלים של פמליית מונטיפיורי הוצבו בכיכר פתוחה סמוך לפינה הצפונית-מערבית של החומה, והתהלוכה פנתה אל בית הכנסת. בהמשך ביקר מונטיפיורי גם בחברון. הוא השאיר בארץ כספים משלו וכמו כן מן המגביות באירופה. ביקור זה הותיר בקרב יהודי הארץ רושם כי יש להם נציג מכובד שיכול לספר באירופה על קשייהם. בשובו מהארץ, החלו לפעול קופת תמיכה לילדות עניות, אריגים לתפירה ומכונת דפוס.

בשנת 1855 הגיע לארץ, הניח אבן פינה לבית חולים, בנה בית ספר לבנות וקנה פרדס גדול ליד יפו, לו קרא "גן מונטיפיורי", לימים הוקמה עליו "שכונת מונטיפיורי".

בנסיעתו זו גם קידם את רעיון עבודת האדמה. השכם בבוקר ביקרו משה ויהודית מונטיפיורי בהר הבית. את קבוצת המבקרים הובילו כאמל פחה ומפקד הצבא שלו. הקבוצה סיירה במתחם תחת שמירת חיילים חמושים, מבלי לסגור אותו בפני מתפללים בעת הביקור. לאחר מכן המשיכה הקבוצה אל המעבר התת-קרקעי שמתחת למסגד המוביל אל "השער הכפול" מתקופת בית שני.

בשנת 1857 החליט לבנות את שכונת משכנות שאננים והיא הוקמה כעבור שלוש שנים. על אדמה שקנה בנה טחנת קמח, על מנת לפתות יהודים בירושלים לעקור אל השכונה החדשה. בשנת 1865 ניסה לקדם שוב את היישוב החקלאי. בשנת 1875 הייתה נסיעתו האחרונה לארץ. הוא היה בן 90 והספיק לבקר רק במקומות הקדושים. הוא היה מרוצה מהקמת השכונות בעיר ומהקמת בית הספר החקלאי במקוה ישראל.

בכל מסעותיו סייע מונטיפיורי להתפתחות היישוב העברי בארץ ולהקלת תנאי החיים של היהודים בה, בין השאר הודות לכבוד שרחשו לו השלטונות העות'מאניים והקונסולים הזרים בארץ והודות למעמדו בבריטניה.

אמנם תואר לעיל מצבם של היהודים ושל הארץ בכלל, אולם חסרים פרטים רבים בכל המתייחס לפועלו של אדם אחד אשר תרם רבות לתושבי הארץ ובנייתה: משה מונטיפיורי.

משה מונטיפיורי

מונטיפיורי נולד בשנת 1784 באיטליה למשפחה יהודית-ספרדית אמידה אשר ביתה באנגליה, בה גדל והתחנך. בבגרותו נכנס לעסקי מסחר, היה אחד הברוקרים היהודים בבורסה של לונדון, ועשה חיל בעסקיו. מונטיפיורי נכנס לעסקי בורסה וביטוח עם משפחת רוטשילד והתעשר עד כדי שבשנת 1824, בהיותו בגיל 40, יכול היה לפרוש ולהקדיש את כל זמנו לעשייה ציבורית.

כראש עדת הספרדים בלונדון הקדיש את זמנו לעסקי הציבור והקים מוסדות צדקה. הוא ייסד קרן התיישבות יהודית ואף תרם כספים. בין השנים 1835–1874 עמד בראש ועד שליחי הקהילות (Jewish Board of Deputies) – הארגון החשוב ביותר של יהודי אנגליה. בשנים 1837–1838 כסגן ראש העיר. בשנה 1838 העניקה לו המלכה ויקטוריה תואר אבירות. עושרו, ייחוסו, ומעמדו פתחו לו דלתות בכל אשר פנה, והוא השכיל לנצל נתונים אלה לשתדלנות למען קהילות יהודיות. מונטיפיורי התקבל אצל ראשי השלטון ברוסיה, במרוקו ובגרמניה, וסייע ליהודים נרדפים.

בשנת 1840 קיבל מן הסולטאן העות'מאני התחייבות בכתב להגנה על היהודים. בשנת 1859 התכתב עם הרב קלישר בעניין ההתיישבות בארץ ישראל.

כאשר יהודי מרוקו היו צפויים לפרעות בשנת 1863, פעל להשגת כתב הגנה ושוויון זכויות ליהודים. באופן דומה פעל למען יהודי רומניה בשנת 1867 ובמקומות רבים אחרים. גם כשהיה בן 90 היה מוכן לצאת בשליחות קהילות יהודיות נרדפות. בפעולותיו למען יהודי התפוצות, מונטיפיורי פעל מתוך הרגשת אחווה עם כל היהודים בעולם, ועל-פי העיקרון של ערבות הדדית: "כל ישראל ערבים זה לזה".

מונטיפיורי ביקר בארץ ישראל שבע פעמים. הסירים היו בעת זו רצופים בקשיים ובסכנות, הן בשל תנאי הביטחון והן בשל מצב הדרכים. בתקופה זו שררו בארץ ישראל מחלות ועוני, וביקור מונטיפיורי תרם רבות לקיומן של הקהילות בארבע ערי הקודש: ירושלים, צפת, טבריה וחברון. בנסיעתו בפעם הראשונה לארץ, באוקטובר 1827, הגיע ליפו. בירושלים מצא אנשים בעוני ובחוסר כל. הוא ורעייתו הרימו תרומה לתושבי העיר ומוסדותיה. במאי 1839 הגיע לארץ כאשר ידע על מצבה והקדיש תשומת לב לשיפור מצב של היהודים. הם אמרו לו "עבודת האדמה היא הפתרון היחיד".

מונטיפיורי הגיע לארץ דרך נמל ביירות, עבר בצפת ובטבריה ונתן לכל אחד מהתושבים מענק כספי. הוא עלה להר מירון מלווה ביהודי צפת. בירושלים פרצו מגפות. הוא החליט לקדם בניית מפעלי רפואה. לשם כך שלח רופא מגרמניה, וארגן תרופות בחינם.

טחנת הקמח שהקים מונטיפיורי בשכונת משכנות שאננים ניצבת בעיני המבקרים בירושלים

סמל האצולה של משפחת רוטשילד

1910 לערך. יקב ראשון לציון, צילום: בן דוב

1910 לערך. חקלאית, צילום: בן דוב

בשנת 1901 העביר הברון את המושבות ליד חברת יק"א והוסיף כספים לניהול, המשך פעילות, פיתוח והרחבת היישובים החדשים, ובמקביל ביטל את שיטת הפקידות לאחר שהבין כי תלות המושבות בו לא תסתיים אם לא תהיינה עצמאיות. בשנת 1923 הוציא את מפעליו בארץ מידי יק"א והקים את החברה פיק"א בהנהלת בנו, ג'יימס ארמן רוטשילד.

הברון רוטשילד סייע לבניין הבית הלאומי בשלשה אופנים מרכזיים:

(1) **רכישת אדמות.** במהלך עשרות שנות פעילותו בארץ ובמיוחד בתקופת העלייה הראשונה, היה הברון רוטשילד עסוק ברכישת אדמות מידי הממשלה הטורקית ומידי בעלים ערבים, ובכך הכפיל את כמות האדמות שבידי היהודים. עד אמצע תקופת המנדט הבריטי עלה היקף הקרקעות שרכש באופן אישי ובאמצעות החברות יק"א ופיק"א על זה של כל המוסדות הציוניים (הקק"ל, הכשרת היישוב וכו') גם יחד.

(2) **נטילת החסות על המושבות הראשונות ופיתוחן הכלכלי.** המושבות הראשונות ובהן ראשון לציון, ראש פינה, זכרון יעקב, יסוד המעלה ופתח תקווה, חוו קשיים רבים ונקלעו לגרעון כלכלי שהעמיד את קיומן בסכנה. הברון רוטשילד נעתר לפניית גורמים בארץ ובעולם והחליט לתמוך במושבות, באמצעות מנגנון של פקידים שהעבירו את המושבות בעיקר לייצור יין. תוך תקופה קצרה היו אנשי הברון אחראים לכל התחומים בחיי האיכרים.

(3) **פיתוח תשתיות ציבור ושירותי קהילה.** הברון נתן את השירותים הבאים באמצעות פקידים מומחים (אנשי הוראה ואנשי רפואה): הקמה והפעלת מוסדות חינוך מתקדמים ומערכת בריאותי מסועף. אלה ניתנו לא רק לאנשי 'מושבות הברון' אלא אף לכל בני ההתיישבות היהודית בארץ.

פעולתו במבט לאחור סייעה רבות להתפתחות ההתיישבות בארץ וכמו כן לחיזוקה הכלכלי. תמיכתו במושבות זמן רב תרמה את התפתחותן לדגל בעבודת האדמה ומפעלי התעשייה בארץ (יקבים, תעשיות בשמים, מטעי זיתים, שקדים, פרי הצבר, תחנות נסיוניות, דרכים, כבישים ועוד).

בשנת 1913 רכש ברון רוטשילד את שטח הקרקע המשתרע על מרבית המדרון המזרחי של עיר דוד בירושלים, ושכנע את הארכאולוג הצרפתי היהודי ריימון וייל לערוך בו חפירות. בשנת 1929, עם הקמת הסוכנות היהודית, נבחר הברון רוטשילד להיות נשיא הכבוד שלה. בין "מושבות הברון" ניתן למנות את המושבות זכרון יעקב (על שם אביו) מזכרת בתיה (על שם אמו), בנימינה (על שמו), גבעת עדה (על שם אשתו) ועוד. משך כל תקופת פעילותו סייע הברון למוסדות הציוניים בעולם וראוי לציון הסיוע לחיים וייצמת בזמן "הצהרת בלפור". הברון לא הפסיק את מעורבותו בחיי המושבות עד מותו בשנת 1934.

הברון רוטשילד

אדם נוסף אשר תרם רבות הוא הברון רוטשילד. אדמונד ג'יימס רוטשילד נולד בשנת 1845 בעיירה ליד פריז שבצרפת. את השכלתו רכש בבית-ספר מיוחד לילדי אצילים.

עם תחילת הפוגרומים ברוסיה בשנת 1881, הקימו ראשי יהדות צרפת ועד סיוע ליהודי רוסיה ופרסמו כרוז נגד המדיניות האנטישמית.

בין החותמים עליו היה רוטשילד, והדבר הביא אותו למסקנה שיש לפתור את בעיית היהודים על ידי עלייה לארץ. שני האנשים אשר השפיעו על דעתו של רוטשילד בנושא מצב היהודים, היו הרב הראשי של פריז (בהמשך של צרפת כולה), אשר בניגוד לחלק מהרבנים באותה תקופה תמך בתנועת "חיבת ציון"; השני, הפעיל הציבורי הבולט קרל נטר, שהקים עוד בשנת 1870 את בית הספר החקלאי מקוה ישראל בארץ.

לאחר מכן התחיל הברון לעסוק בפיתוח יישובים בארץ. המשבר החריף שבו היו נתונות המושבות הראשונות בארץ, דחף את רוטשילד להשקעת כספים רבים בהן ולמעורבות רבה בחייהן. תחילה עזר למושבה ראשון לציון, כאשר הייתה על סף ההתפרקות: בשנת 1882 פנה אליו אחד ממתיישי המושבה ראשון לציון, אשר ביקש מרוטשילד סיוע כספי. רוטשילד סייע תחילה למתיישי המושבה ראשון לציון על ידי חפירת באר, סיוע למשפחות עניות ומימון מדרוך חקלאי למושבה. מתוך רצון להעסיק פועלים יהודים, הוא פנה לאגודת 'חובבי ציון', וביקש לבחור צעירים שאותם יכשיר להיות מדריכים חקלאיים במושבות. בהמשך הרחיב מאד את תחומי העזרה שלו ותמך למעשה בכל המושבות החדשות; אלולא עזרתו, היה חשש להתפרזות המתיישיבים ולפירוק התיישבות העלייה הראשונה. תחילה נמנע מפרסום שמו בפומבי, וזה לכינוי "הנדיב הידוע". הוא שלח מומחים חקלאיים מצרפת שידרכו את המתיישיבים החדשים ואת האיכרים לגדל כרמי ענבים ולייצר יין – גידול זה, לפי דעתם של המומחים, היה המתאים ביותר לתנאי הארץ ולשיווק העולמי. עד שייצור היין החל, סיפק הברון קצבאות חודשיות למחית המתיישיבים ומו כן, מימן את שירותי-הבריאות, החינוך, הדת, ועוד.

כדי להבטיח שיבוצע שימוש נכון ויעיל בכספיו, מינה אדמונד ג'יימס רוטשילד פקידים משלו לחלק מהמושבות בארץ והם פיקחו על הקצאת הכספים. בין המושבות ששלח אליהן את פקידיו היו ראשון לציון, עקרון (כיום מזכרת בתיה) זכרון יעקב וראש פינה. הפקידים שילמו לאיכרים קצבאות מדי חודש, כאשר גודל התשלום היה תלוי בגודל המשפחה בלבד ולא בתפוקה החקלאית שלו. למרות שמעורבות רוטשילד אפשרה למושבות את המשך קיומן, התנהגותה של הפקידות ואופי המשטר שנוצר סביבם קוממו את המתיישיבים, נגדו, אך המרד נרגע לאחר כניעתם של המתיישיבים, שכן הם היו תלויים בכספיו של רוטשילד.